

Studia Biblica Slovaca

Ročník 6

2014

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VI (2014), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Košice) – Jozef JANKOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavel VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Anna Viglašová

Obálka: Michal Martinka

Na príprave publikácie sa podieľali aj Sinéad Martin a Milan Tomaga.

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries: Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 26 02, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@gmail.com.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe (najlepšie pripojeným dokumentom e-mailu), podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word (formát A4, typ písma Times New Roman, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov a jeho anglickou verziou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine a angličtine, zoznamom bibliografie podľa bibliografického štýlu a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Viac na www.biblica.sk.

Objednávky môžete posilať na mailovú adresu vydavateľa (kniznica@frth.uniba.sk), redakcie (redakcia@biblica.sk) alebo knižnice Kňazského seminára sv. Františka Xaverského v Badíne (kniznica@xaver.sk).

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2014.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

RECENZIE

DUBOVSKÝ, Perer (ed.) et al.: *Marek (Komentáre k Novému zákonu 1)*, Trnava: Dobrá kniha, 2013. 1036 s. ISBN 978-80-7141-792-7.

V rámci veľkého projektu vydávania komentárov k jednotlivým knihám Písma svätého, ktorý bol koncipovaný od r. 2004 a bol už realizovaný zatiaľ vo troch svazkoch komentárov ke Starému zákonu (*Genesis* 2008, *Abdiáš, Jonáš, Micheáš* 2010 a *Exodus* 2013), bol publikovaný 1. svazok komentárov k Novému zákonu. Jedná sa o impozantné dielo jak čo do rozsahu, tak i čo do počtu osôb, ktoré sa na ňom podieľali. Okrem editora P. Dubovského sú na s. 5 uvedené mená 25 autorov, jednej jazykovej redaktorky a dvoch recenzentov.

Jedná sa o dielo, ktoré predstavuje nejen dôkladný komentár k Markovu evanjeliu, ale má mnohým širší záběr. Zpracovává široké spektrum literatury v niekoľkých jazykoch. Využíva predovšetkým takmer 40 komentárov k Markovu evanjeliu, medzi nimiž neschádzajú najnovšie významné komentáre v angličtine, nemčine, francúzštině, italštině a ďalších jazykoch, ale patríčné miesto majú tiež špeciálne články k problémom interpretácie evanjelia podľa Marka. V závere diela je pripojený slovenský preklad syrského prekladu Markova evanjelia (s. 994-1036).

Základom celého diela je slovenský preklad biblického textu, ktorý je prezentovaný po jednotlivých perikopách. Za prekladom nasledujú textové poznámky, ktoré vysvetľujú dost podrobne význam väzob řeckého textu a jeho preveďenie do slovenštiny. Potom je pripojený vlastný komentár k jednotlivým veršom. Do něho sú zahrnuté tiež informácie o interpretácii daných miest cirkveňmi Otcami a poukazy na zpracovávání tematiky v apokryfoch. Tím ovšem interpretácie nekončí, ale následuje oddíl, v němž jsou pod nadpisem „Kompozícia“ probárané „Redakčné vrstvy“, „Štruktúra“ a „Opis“ príslušné perikopy. A k tomu je pripojená ešte

„Aplikácia“, ktorá zahrnuje aplikaci daného textu v liturgii (uvádí se vždy také konkrétní neděle, kdy se příslušný text čte), pak se probírá, jak je daný text zpracován v Katechismu katolické církve, a potom následuje ještě pastorační aplikace, která obsahuje podněty pro kázání a katechezi. Speciální součástí této pastorační aplikace je jako poslední oddíl ještě připojeno „Stretnutie v skupine“, kde lze nalézt podněty pro společnou meditaci o jednotlivých myšlenkách daného biblického textu. Vlastně celá „Aplikácia“, především však její závěrečné části daleko přesahují to, co je možné nalézt v běžných komentářích k biblickým knihám. Celá publikace se tak ukazuje nejen jako velmi informativní, ale také jako velmi užitečná pro pastorační praxi a duchovní život.

U takového monumentálního a rozsáhlého díla se vždycky nabízí otázka, jaké nedostatky nebo chyby lze v tomto díle nalézt. Je pochopitelné, že se nelze vyvarovat úplně všech tiskových chyb. Pozoruhodně lze při běžném čtení najít velmi málo jazykových chyb, jako je třeba chybějící předložka „v“ v posledním řádku na s. 408 (má být „v konečnom dôsledku“) nebo scházející „j“ na začátku slova na s. 737 (má být „je viac“). Pokud jde o čísla biblických míst, je špatný údaj kapitoly na s. 371 v „Jak 6,14-15“ (má být „5,14-15“). Méně milé jsou chyby ve vlastních jménech, jak je tomu např. na s. 37 („Rišková“ místo správného „Ryšková“) nebo na s. 365 („Kertelege“ místo „Kertelge“) či na s. 830 („Hanh“ místo „Hahn“). K důkladnému komentáři k novozákonnímu evangeliu nutně patří také citace v řečtině. Tu je nebezpečí tiskových chyb poměrně vysoké. Ani náš komentář se jim úplně nevyhnul. Např. na s. 543 se v řeckém tvaru slovesa stalo z iota subscriptum samostatné iota s ostrým přízvukem. Na s. 428 má být (k Mk 7,21) *πορνεῖται* místo *πονηρίαι*, což je až v následujícím verši, jak je správně uvedeno na s. 429. Chybný řecký text je také na s. 715 (má být *παρ' ἡμῖν*) nebo na s. 761 (má být *σῶζω* místo *σόςω*) či na s. 762 (má být *ὄταν δὲ ἴδῃτε*). Na s. 709 je řecké slovo v přepisu. Ovšem *kenson* má koncovku akuzativu. Měl by být uveden nominativ *kēnsos*. Celkem pravidelně se nezdařilo dělení řeckých slov na konci řádku (viz např. s. 327, 501, 623, 661, 753, 866). Je to zřejmě způsobeno užitím řeckého fontu z programu BibleWorks, v němž se místo spojovníku zobrazuje průtažený přízvuk s ostrým přídechem. Problém by nenastal např. při užití řeckého fontu Unicode. Na s. 273 je místo řeckého fontu latinka, která nedává smysl. Těžkosti mohou být rovněž u hebrejských či aramejských slov. Ale ta jsou většinou napsána správně, jen právě např. do hebrejského výrazu pro „mesiáš“ na s. 97 se vloudilo navíc písmeno 7.

Mnohem více nemilé než zatím uvedené věci víceméně technického charakteru jsou jistě údaje, které se týkají skutečných informací nebo i vlastních výpovědí či stanovisek. V komentáři máme jednak „Zoznam skratiek“ (s. 25n.)

a jednak „Skratky citovanej literatúry“ (s. 28n.). Ovšem i v prvním seznamu se nacházejí zkratky publikací (např. slovníky *BDAG* nebo *HALOT*). Je otázka, jaký smysl mají tyto dva seznamy. V druhém seznamu na s. 28 je také zkratka *Bib*, která je zaužívanou zkratkou pro časopis *Biblica*. Uvedený údaj *Biblical Studies* je zřejmě nesprávný. Vážnější situace je u samotného seznamu použité literatury (s. 30-39). I ten, kdo není znalcem odborné literatury, si všimne, že např. na s. 34 není článek E. S. Johnsona odsazen od práce J. Jeremiase. Ale také zaznamená, že komentář od J. R. Donahuea a D. J. Harringtona je zbytečně uveden dvakrát, a to jak anglický originál, tak český překlad, vždy podle příjmení jednoho z autorů (s. 32 a 33). Rovněž různá vydání stejného komentáře jsou uvedena zbytečně samostatně (např. komentář R. Pesche na s. 36, podruhé i se špatným umístěním podle abecedy). K závěru seznamu literatury je pod jménem M. Zerwicka s vročením 1961 uveden *Lexicon Graecum Novi Testamenti*. Autorem tohoto slovníku je však F. Zorell. Pro 3. vydání v roce 1961 napsal M. Zerwick pouze předmluvu a doplnil seznam literatury. Na stejném řádku je (stále ke jménu Zerwick) uvedena ještě (s vročením 1990) publikace *Biblical Greek*. To je skutečně anglický překlad Zerwickovy monografie *Graecitas biblica*. Jen asi malá část čtenářů bude znát Zorellův slovník. Je ovšem otázka, zda tento slovník je v komentáři vůbec citován. Na s. 643, kde se interpretuje Mk 11,1, je uveden doklad „Zerwick 1961, 32“. Někdo z těch čtenářů, kteří znají Zorellův slovník, by mohl hledat v něm. Ve sloupci 32 by však našel (poměrně stručnou) informaci o Aténách, ne o Jeruzalému, jak by očekával podle souvislosti na s. 643. Neodbytný čtenář by pak mohl hledat v Zerwickově *Biblical Greek*. V paragrafu 32 by našel informaci o jmenném přísudku, což také nesplňuje očekávání. Když by se podíval na s. 32, tak by tam našel odkaz na Mk 11,1. Ale informace se netýká Jeruzaléma, nýbrž předložky εἰς, jejíž význam se může někdy rovnat předložce πρὸς. O kousek dál na s. 660 je podobný údaj: „Zerwick 1961, 403“. Zde už se nehodí hledat ve slovníku (kontext vede k otázce větné skladby novozákonní řečtiny) a vysoké číslo vylučuje stranu v Zerwickově příručce, tak se vnímavý čtenář asi podívá na paragraf 403 v téže knize. A skutečně tam najde informaci, na kterou odkazuje komentář. Na s. 670 pak najdeme „Zerwick, 1961, § 460“. Zde už je jasné, kde je třeba hledat, jen vročení je nesprávné. Posléze např. na s. 796 lze najít odkaz „Zerwick 1990, § 5“. Tady už je informace, jak má být. Rovněž údaj „Zerwick 1990, § 231“ na s. 951 odkazuje na správné místo. Ale mnohem větší počet čtenářů než těch, kteří budou hledat údaje v Zorellově slovníku a v Zerwickově monografii, bude bezradných, když příslušné odkazy na autory v textu komentáře jim neumožní identifikovat jejich díla. Tak např. na s. 51 a 52 je údaj „Jäger 2010“, ale žádné dílo tohoto autora v seznamu použité literatury uvedeno není. Stejně je tomu např. s odkazy „Imber 1991“ (s. 67), „Schmaus 1992“ (s. 371), „Giesen 2007“ (s. 566), „Fitzmyer

1998“ (s. 273), „Fitzmyer 1985“ (s. 568), „Pitta 2006“ (s. 570), „Dubovský 2008“ (s. 580), „Pikaza 1996“ (s. 661), „Simon 1967“ (s. 689), „Packer – Tenney 2007“ (s. 690) nebo „Rengstorf 1964“ (s. 691). Výčet není úplný. Někteří autoři jsou sice v seznamu, ale vročení u jejich jména v komentáři neodpovídá letopočtu v seznamu. Platí to např. pro údaj „Pesch 2000“ na s. 648, 671 (a častěji), „Grundmann 1989“ na s. 680, 765 nebo „Gnilka 1979“ (např. na s. 845). Na s. 631 je odkaz na „Williams 1994“. V seznamu literatury jsou ovšem dva autoři tohoto jména. Vročení je však v obou případech odlišné, takže se dílo nedá identifikovat, když ještě existuje také možnost, že se jedná o jinou práci, než jsou díla v seznamu.

Náš komentář k Markovi prokazuje svou důkladnost, když na počátku první kapitoly s názvem „Úvodné štúdie“ zaznamenává na s. 41, v kterých rukopisech je text Markova evangelia dochován. V tomto výčtu nejlepších svědků textu však překvapivě není vůbec jmenován majuskulní rukopis D (05) z 5. století, tradičně nazývaný *Bezae Cantabrigiensis*. V kritickém vydání Nestle-Aland je tento rukopis uváděn mezi tzv. „stálými svědky“, tj. rukopisy, který jsou vždy citovány, pokud obsahují příslušný text. Toto opomenutí je těžko vysvětlitelné.

Na s. 42 se nachází poučení: „Hranatou zátvorkou sú označené slová, ktoré podľa editorov do textu nepatria.“ Jsou-li editory myšleni vydavatelé kritického vydání Nestle-Aland, tak je tato informace nesprávná. Pomocí hranatých závorek je ve vydání Nestle-Aland označen text, jehož příslušnost k původnímu textu „nelze podle dnešního stavu poznání po textově kritické stránce zcela zaručit“ (*Řecko-český Nový zákon*, Praha 2011, s. 17). Náš komentář se ovšem ve většině případů poučením na s. 42 neřídí. Ale jeho zacházení s textem v hranatých závorkách, které jsou systematicky zachovány i ve slovenském překladu, není zcela konzistentní. Není úplně nejšťastnější, když se text v hranatých závorkách označuje jako „prijaté čítanie“ (viz např. s. 242, 256, 378, 391, 712, 723, 867), třebaže se podobně vyjadřují i editoři Nestle-Aland (*Řecko-český Nový zákon*, s. 17: „Čtení přijaté do textu“), protože se tím zastírá rozdíl oproti místům bez hranatých závorek. Lépe by bylo text v hranatých závorkách označit prostě jako „dlhšie čítanie“ a čtení, které obsah hranatých závorek vynechává, jako „kratšie čítanie“, jak to lze ostatně nalézt i v našem komentáři aspoň na s. 559. Na s. 335 se ovšem o výrazu, který je v hranatých závorkách, říká: „Textová kritika túto príslovkou vylučuje.“ Na více místech pak hranaté závorky v překladu nemají žádné vysvětlení v komentáři (viz např. s. 475 k Mk 8,20 nebo s. 679 k Mk 11,31). K hranatým závorkám je třeba obecně říci, že jejich přítomnost v kritickém vydání Nestle-Aland je třeba chápat jako pomůcku pro badatele a úkolem komentáře je, pokud je to možné, dospět k vlastnímu vyhodnocení textu. Potom v překladu biblického textu už žádné závorky nejsou tam, kde autor komentáře volil čtení kratší nebo delší. Pouze tam, kde

nechává otázku textu otevřenou, mají své místo závorky. Tak by v našem komentáři na mnoha místech hranaté závorky být neměly.

Neméně delikátní je otázka dvojitých hranatých závorek. O jejich funkci se čtenář našeho komentáře v úvodní studii žádnou informaci nedozví. Setká se s nimi až v závěru textu evangelia na s. 972. Najde tam dva texty uzavřené těmito závorkami, které užívá vydání Nestle-Aland pro označení textu, který podle editorů „s jistotou nepatří k původnímu objemu textu“ (*Řecko-český Nový zákon*, s. 17). Nepoučený čtenář si asi nebude vědět rady. Biblicky vzdělaný čtenář bude snad vědět, že tzv. „delší závěr“ je označován, např. i ve vědeckých komentářích katolických autorů, jako „kanonický“. To ovšem logicky znamená, že „kratší závěr“ je nekanonický. Delší závěr Markova evangelia (Mk 16,9-20) totiž splňuje obě podmínky, které Tridentský koncil stanovil pro kanoničnost biblického textu, tj. že byl čten v katolické církvi a že byl součástí „starého rozšířeného latinského překladu“, tj. Vulgáty (srov. DS 1504). Ale kratší závěr žádnou z těchto podmínek nespĺňuje. Náš komentář nejen bez dostatečného vysvětlení kopíruje závěry Markova evangelia z kritického vydání Nestle-Aland (pořadí „kratší závěr“ – „delší závěr“ je až od 26. vydání Nestle-Aland z r. 1979, asi na základě představy, že kratší závěr bude starší; ještě v 25. vydání bylo pořadí opačné), ale tzv. „kratší závěr“ vlastně integruje do biblického textu, když mu přiděluje číslo verše 16,8b. Čtenáři sice budou moci na s. 984 číst o delším závěru: „Dnes je tato část přijatá do kánona Katolické církve“, ale rozpaky kolem kratšího závěru to nerozptýlí. (Malá poznámka k tomuto poučení o delším závěru: Nelze jen tak tvrdit, že rovněž „Hieronym“ odmítal „kánonickost tohto textu“ [s. 984], protože uvedené místo z jeho dopisu Hedibii [PL 22, 987] tuto otázku plně neřeší a na druhé straně delší závěr je v latinských rukopisech Vulgáty, jejíž text evangelií sv. Jeroným sám připravoval.) Zařazení tzv. „kratšího závěru“ Markova evangelia do biblického textu mohlo být snad podníceno programem BibleWorks, kde se spolu s veršem Mk 16,8 zobrazí také krátký závěr. Ale to je asi softwarový problém. Podobně např. v aplikaci „BIBΛΟΣ (NA 26)“ pro mobilní telefony se krátký Markův závěr zobrazí za Mk 16,9, takže by ho někdo mohl identifikovat jako „Mk 16,9b“. Avšak tato zobrazení v elektronických médiích neodpovídají tištěnému vydání Nestle-Aland. Tzv. „kratší závěr“ Markova evangelia nedostal v 16. století žádné číslo verše, protože nebyl součástí biblického textu, který byl tehdy rozdělen na verše. Dostal se až do pozdějších kritických vydání, ale ani tam mu číslo verše nebylo přiděleno. Tato vlastně minimálně z pohledu katolické teologie chybná prezentace biblického textu nebyla snad plně vědomá a domyšlená. Nicméně výsledek je takový, jaký být neměl.

Varianta *κάμιλον* („provaz“, „lano“) v Mk 10,25 nemá sebemenší šanci, aby byla původní, protože je velmi slabě doložená a navíc je vůbec pochybná existence tohoto slova. Ale náš komentář stejně jako na mnoha jiných místech i zde

říká o variantě, která patří do textu: „Prijaté čítanie ... je pravdepodobnejšie.“ Skutečná textová kritika nemůže vystačit pouze s kategorií pravděpodobnosti. Mohou existovat a existují mnohem větší stupně jistoty (např. vydání pro překladatele *The Greek New Testament*, Stuttgart ⁴1993, hodnotí přijatou variantu κάμηλον [„velbloud“ / „řava“]) písmenem „A“, tj. nejvyšším stupněm jistoty).

„Textové poznámky“ v našem komentáři jsou vypracovány velmi důkladně, takže se např. vždy znovu výslovně připomíná každý historický prézens. Tato gramatická analýza řeckých slov, obrátů a vět může dobře posloužit třeba studentům teologie. Ale každá důkladnost musí mít svoje meze. Ty se zdají být překročeny, když se na s. 453 o řeckém textu v Mk 7,36 říká, že je v něm „zmätená syntax súvetia aj morfológia.“ To je víc než přísné. Tak se může řecký text jevit, jen když jej překládáme po jednotlivých slovech a neptáme se na vyjádřenou myšlenku, tj. když pro stromy nevidíme les. Snad nikdo z prvních čtenářů a posluchačů necítil ve větě, která je ve v. 36b, nic zmateného a nesrozumitelného, protože takový způsob vyjadřování znali. Akuzativ ὄσον se užíval jako příslovce v korelačním vztahu, aniž bylo třeba ještě připojit komparativ (tak vědecká gramatika BLASS–DEBRUNNER–REHKOPF, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, § 154, pozn. 3, překládá ὄσον v Mk 7,36 „je mehr“), v hlavní větě pak nemusel být vedle komparativu ještě korelátor (srov. Ign Ef 6,1; Herm 78,8 = S 9,1,8) a komparativ mohl být i zdvojený (A. T. ROBERTSON, *A Grammar of the Greek New Testament in the Light of Historical Research*, Nashville 1934, s. 278, připomíná, že toto zdvojení užívali i klasičtí řečníci v Aténách; zdvojený komparativ viz např. také: Flp 1,23; 1 Klem 48,6b). Na s. 723 se z původního textu Mk 12,34 cituje spojení zájmenného předmětu s infinitivem: αὐτὸν ἐπερωτῆσαι. Ale pak se najednou uvádí jako problém to, že „předmět ... nemáme vyjádřený“. Snad to byla jen krátká nepozornost, která zde vytvořila problém, který vůbec žádný není.

Větší problém než nepřesná jazyková analýza představuje interpretace, která se opírá o nesprávné údaje. Jeden takový příklad je na s. 121. Tam se říká o Genezaretském jezeře, že se v židovských pramenech „obyčejně nazývá Kinne-retské jazero (Nm 34,11; Joz 13,27).“ Ale na obou starozákonních místech je užito hebr. výrazu יָם, který má základní význam „moře“, takže úzus synoptiků navazuje na biblickou tradici a pro symbolický či teologický význam ve výrazu „moře“ (θάλασσα) při označení Genezaretského jezera neexistuje žádný solidní základ. Důležitá je také přesná a srozumitelná formulace myšlenek. Asi roztržitost vedla k formulaci „nadpřirozený přírodní úkaz (napr. náhle zatmenie pri búrke)“ na s. 924.

Náš komentář jistě obsahuje velké množství cenných a potřebných informací. Jejich správnost a přesnost je samozřejmě velmi důležitá. Na s. 869 se o řeckém slovu *συνέδριον* říká, že je to „prepis hebr. slova סִנְדְרִיּוֹן“. Ovšem *συνέδριον* je čistě řecké slovo (utvořené ze *συν-* „spolu, dohromady“ a *ἔδρα* „sedadlo“), doložené od Herodota (to náš komentář vlastně také ví). A toto řecké slovo bylo v podobě סִנְדְרִיּוֹן přejato do aramejštiny a potom přešlo ve stejném tvaru i do hebrejštiny. Na s. 494 se uvádí jako doklad malé výšky hory Tábor kóta „2814 m n. m.“ (mělo by být asi 588 m n. m.). Stejná výška je pak uvedena (asi správně) u pohoří Hermon. Na téže straně je uvedena ještě nadmořská výška Jericha jako „250 m n.m.“. Asi tolik leží Jericho *pod* hladinou Středozemního moře (snad přesnější údaj: -258 m). Přesná terminologie je rovněž důležitá. Na s. 697 je jako součást struktury textu Mk 12,1-12 uveden „Příklad o stavbě (12,10-11)“. Ale na následující straně se tyto dva verše už nazývají „Podobenstvo o stavbě“. To by se snad dalo obhájit vzhledem k širokému významovému spektru hebr. termínu לְשׁוֹבֵן, ale neodpovídá to pohledu evangelisty Marka, který v 12,12 užívá výraz *παραβολή* v jednotném čísle a ukazuje tak, že v předcházejícím textu zná jen jedno podobenství, totiž to, které začalo v 12,1.

Větší problémy než otázky jazyka představuje nezvládnutá interpretace a nedostatečné vyložení problematiky textu. Ježíšův výrok v Mk 13,32 („o onom dni a hodině neví nikdo... ani Syn“) představuje jistě určité potíže i z dogmatického hlediska. Proto je přirozené, že náš komentář věnuje tomuto výroku skoro tři strany (s. 770-773). Komentář říká, že „problém sa vysvetľoval štvorako“ (s. 771). Ale mohou předložená řešení věřícího křesťana skutečně plně uspokojit? Zdá se, že asi stěží. První vysvětlení bude asi těžko slučovat s pravdou Písma. Druhé se mu může jevit v něčem přijatelné, ale komentář je zatěžuje problematickým rozlišováním „medi historickým Ježišom a Ježišom Kristom“ (s. 772). Třetí vysvětlení se může zdát jako zbytečné odbíhání od problému. A čtvrté („v zmysle kenotickej teológie“ – tamtéž) by se dalo asi rozumně redukovat na druhé, jinak by ho mohl někdo domýšlet do krajnosti a dospět třeba k závěru, že Ježíš se svým vtělením stal ignorantem. Mezi vyjmenovanými řešeními není však (alespoň ne výslovně) uveden výklad, který poukazuje na hledisko komunikace. Toto vysvětlení se vlastně objevuje v patristickém komentáři sv. Augustina na s. 773 a potom na s. 784 v přehledu poučení Katechismu katolické církve. Ale to všechno je už pozdě. Komentář se také v této souvislosti nezabývá dost důležitou otázkou tradice tohoto výroku, tj. zda pochází přímo z úst Ježíše Krista nebo byl zformulován až pozdější tradicí (a to třeba i samotným evangelistou). Z uvedených řešení snad některé počítá spíš s první, jiné zase s druhou možností. Opomenuté

komunikační řešení se však dá spojit s oběma východisky. To znamená, že kdyby onen výrok zformuloval až evangelista Marek, chtěl by tím důrazným způsobem sdělit čtenářům, že se nemají fixovat na žádné datum druhého Kristova příchodu.

Biblický komentář by měl být konzistentní, tj. neměl by čtenáře překvapovat či frustrovat protikladnými stanovisky. O to se jistě autoři našeho komentáře snažili. Ale výsledek není úplně stoprocentní. Na s. 521 se tzv. aorist pasivní překládá zvrtným slovesem „premenil sa“. Ale na s. 525 se argumentuje (podle mého soudu málo přesvědčivě) pro „bol premenený“. Na s. 543 se zdůrazňuje, že podmětem participia τῷ πιστεύοντι v Mk 9,23 „nie je Ježiš, ale človek.“ Ale na s. 549 se ke stejnému tvaru říká, že není jasné, koho má Ježíš na mysli, zda „otca, alebo seba“.

Náš komentář věnuje nemalou pozornost také redakci jednotlivých textových oddílů Markova evangelia. To je chvályhodné. Na s. 359 se ovšem prezentuje dosti problematické schéma formování Markova evangelia, které předložil H. Koester. K tomu lze říci, že jednak není vůbec jisté, že autor Lukášova evangelia neznal Mk 6,45-8,26 (velmi silně pro to, že Lukáš tento text znal, argumentoval např. ve svém komentáři H. SCHÜRMAN, *Das Lukasevangelium*, I. Teil, Freiburg 1969, s. 525-527) a také není vůbec jisté, že tzv. Tajné Markovo evangelium ve starověku existovalo a že se nejedná o podvrh 20. století (tak např. S. C. CARLSON, *The Gospel Hoax: Morton Smith's Invention of Secret Mark*, Waco 2005). Ale i kdyby tzv. Tajný Marek v 2. století existoval, nebyl zřejmě pramenem pro kanonického Marka. Uvedené schéma je převzato z komentáře J. Marcuse. Ten ovšem Koesterovu teorii odmítá (viz J. MARCUS, *Mark 1-8*, New York 2000, s. 49: „ultimately unconvincing“). Zdá se, že náš komentář je příznivější, protože např. na s. 546 se opět představují Koesterovy názory na redakci Markova evangelia, a to beze slůvka kritiky. Prezentace Koesterova schématu růstu Markova evangelia se ovšem zdůvodňuje na s. 359 tím, že se jedná o „důležité štádium v dejinách interpretácie synoptického problému a bez nej sú niektoré moderné komentáre ťažko pochopiteľné.“ To je silně přehnané. Stačí se podívat do většiny novějších komentářů k Markovi: ty buď Koesterův názor prostě ignorují nebo jej krátce s odmítnutím zmiňují. Čtenáři tak obsáhlého komentáře jako je náš by měli být jistě informováni o tzv. Tajném Markově evangeliu. Mělo by to být asi už v úvodních studiích. Náš komentář o něm podrobněji informuje až na s. 805n. v souvislosti se zmínkou o Betánii v Mk 14,3 (a ne třeba už k 10,34 nebo 10,46, tj. k veršům, na které má Tajný Marek navazovat). Bylo by však také dobré citovat celý text tohoto rukopisu, protože nepoučený čtenář může např. z údajů jako „TajMk III,1“ (ty zavedl sám M. Smith) na s. 806 usuzovat, že se jedná o poměrně rozsáhlý spis. Jeho text tvoří však jen asi 17 řádků.

Důležitou součástí komentáře k Markovu evangeliu jsou také informace o tom, jak jednotlivé texty byly interpretovány a zpracovány ve spisech církevních Otců. Jen vyslovený znalec celého bohatství patristických textů by mohl posoudit, zda byly vybrány vždy ty nejvhodnější texty. Ale z těch, které komentář připomíná, lze nepochybně získat mnoho informací a podnětů. Kritická připomínka se zdá vhodná aspoň k jednomu místu. Na s. 131 se cituje, co říká ve svém komentáři k Markovi církevní otec Hieronymus o původu názvu lokality Kafarnaum: „Kafar znamená ‘pole’“. To je však nesprávné, protože *kafar* znamená v hebrejštině „vesnice“ („dedina“). Tuto správnou informaci se čtenář komentáře dozví potom na s. 560. Ale bylo by jistě dobré uvést patřičnou poznámku o omylu velkého znalce Písma mezi církevními Oci hned na s. 131, aby např. některý kazatel nešířil – byť v dobré víře – nesprávnou informaci.

Dalším obohacením komentáře je to, že připomíná také to, jak je určité téma z Markova evangelia zpracováno v apokryfech. Příslušné texty nepochybně zpracovali ti, kdo novozákonní apokryfy dobře studovali. Ale je zvláštní, že se opakovaně (viz s. 953, 965 a 966) hovoří o tom, že Petrovo evangelium spojuje Ježíšovo zmrtvýchvstání se sobotou, ačkoliv tento apokryf užívá v této souvislosti vlastně křesťanského výrazu pro neděli *κυριακή*, tj. „den Páně“.

V oddílu „Stretnutie vo skupine“ na s. 358 lze číst větu, která může čtenáře zarazit: „Preto lepším riešením bude s Ježišom v našom strede skončiť čo najrychlejšie a jeho vplyv eliminovať.“ Ze souvislosti hned jasně nevyplývá, že je to věta, s kterou by měl čtenář jednoznačně nesouhlasit. Potíž je zvětšena i tím, že v následující větě není jasné, zda „proroci“ v uvozovkách jsou veličina kladná nebo záporná a zda „seba samých“ se vztahuje k podmětu nebo předmětu věty. Stačilo by snad vložit krátké vysvětlující věty a vše by mohlo být jasné.

Předpokladem k napsání dobrého komentáře k Markovu evangeliu je samozřejmě nezbytné dobře ovládat jeho původní jazyk, tj. novozákonní řečtinu. Znalost latiny se doposud také pokládala za samozřejmou. Je trochu překvapivé, že lze v komentáři najít slova, která prozrazují spíše dost malou znalost latiny. Např. na s. 438 se vysvětluje původ latinského slova *persona* pomocí vlastně italské vazby *suonare per*, na s. 888 je „praefect“ místo „praefectus“, na s. 903 se jako latinské slovo předkládá *praitorion* místo *praetorium* a na s. 930 se totéž tvrdí o *centurion* místo o *centurio*.

V první kapitole „Úvodné štúdie“ se na s. 48n. cituje pro doklad jména „Boanerges“ apologeta a mučedník Justin. Schází však údaj, kde je možné tento citát najít. Jedná se o *Dialogus cum Tryphone* 106,3.

Výčet nedostatků a připomínek se může zdát dlouhý. A to přitom samozřejmě nemůže být vyčerpávající. Ale vzhledem k rozsahu knihy se jedná jen o malé procento textu. Na druhé straně se v komentáři najdou četné texty, které

jsou velmi krásné a zasluhují pochvalu. Sem patří např. pěkné aplikace na s. 374 či 488 nebo pastorační pojednání o nerozlučitelnosti manželství na s. 590n. a další texty. Je poznat, že na tak rozsáhlém komentáři se usilovně pracovalo. Ale výsledek by byl jistě o mnoho lepší, kdyby rukopis podstoupil ještě důkladnější redakční kontrolu. Zdá se tedy, že vydání bylo snad trochu uspěchané. Minimálně o půl roku pozdější datum publikování by bylo jen na prospěch. Možná se bude připravovat reedice. Ale to asi nebude hned. Do té doby by mohl posloužit třeba malý sešitek s korekturami chybných míst (včetně seznamu literatury!) a některými vysvětleními či doplněními.

Řada novozákonních i starozákonních komentářů bude pokračovat. Všichni, kdo budou spolupracovat na dalších svazcích, by se měli nechat poučit z toho, co se podařilo, ale samozřejmě také z toho, co nebylo stoprocentní. Účast řady autorů na jednom díle vyžaduje stálou a efektivní koordinaci. Pokud má zaznít nějaký názor s odlišným pohledem, než který se objevuje v hlavním textu, měl by být signován jménem autora (jak je to zčásti už v tomto svazku). Celkový výsledek by měl být takový, že by znamenal jasné popření německého přísloví *Viele Köche verderben den Brei*. Pro další práci na slovenských biblických komentářích je třeba vyslovit jednoznačné přání: Ať Bůh žehná!

Ladislav Tichý

Contents

Treaties

Adriana ALEXYOVA

The development of the theories on development of the biblical monotheism and the theory of Mark S. Smith 1-22

Federico GIUNTOLI

The eternal contradictions of David. The case of 2Sam 24:1-25 23-40

Blažej ŠTRBA

From contemplation to the praise of the winged guardian.
A theological shift inside the Psalter in Ps 63:3-4 41-69

Jozef TIŇO

Chronicles and the Final Edition of the Psalter: Comparing the Theologies 70-80

Juraj FENÍK

ἐὰν ὕψωθῶ ἐκ τῆς γῆς: Jesus on the shore in John 21 81-111

Abstracts and reviews 112-133

Communications and references 134-136

Obsah

Štúdie

Adriana ALEXYOVÁ

Vývoj teórií o vývoji biblického monoteizmu
a teória Marka S. Smitha 1-22

Federico GIUNTOLI

Večné Dávidove protirečenia. Prípad v 2 Sam 24,1-25 23-40

Blažej ŠTRBA

Od pohľadu k oslave okrídleného ochrancu. Teologická zmena
v žaltári prostredníctvom Ž 63,3-4 41-69

Jozef TIŇO

Knihy kroník a záverečná edícia žaltára: konfrontácia
rozdielnych teológií 70-80

Juraj FENÍK

ἐάν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς: Ježiš na zemi v Jn 21 81-111

Abstrakty a recenzie 112-133

Správy a oznamy 134-136